

امید، عنصر پیش برنده در طول تاریخ

مدیریت تحولات سیاسی و اجتماعی در سیره اهل بیت (علیهم السلام)
گفتگو با حجه الاسلام والمسلمین دکتر جواد سلیمانی

قرائت‌های مختلف از اسلام در صدر اسلام

فرهنگ پویا: یکی از بحث‌های مهمی که با آن در زمانه‌ی فعلی مواجه هستیم تحولاتی است که در دنیا در حال رخ دادن است. مقام معظم رهبری هم به همین مناسبت در بیاناتی که در بیستم شهریورماه ۱۴۰۲ در جمع مردم سیستان داشتند مفصل به این بحث پرداختند. حالا ما اگر بخواهیم با یک نگاه تاریخی به این مسئله نگاه کنیم و سیر تحول و حرکت شیعه را تحلیل کنیم، با این نگاه چگونه می‌توانیم تحولات کنونی را بررسی کنیم و از تجربه‌ای که تاریخ و سیره‌ی اهل بیت به ما می‌دهد، برای وقایع امروز استفاده کنیم؟

استاد سلیمانی: سؤال بسیار خوبی را مطرح فرمودید و پاسخ به این سؤال وقت وسیعی را می‌طلبد. من برای اینکه به سؤال شما پاسخ بدهم خودم یک سؤال در مورد حوادث صدر اسلام مطرح می‌کنم، بعد از آن، پاسخ سؤال شما را می‌دهم؛ یعنی با پاسخی که آن‌جا می‌دهیم پاسخ سؤال شما هم روشن می‌شود.

یکی از پرسش‌های اساسی این است که در صدر اسلام بعد از رحلت رسول خدا سه نوع اسلام در جامعه مطرح شد:

اشاره:

متن پیش رو حاصل گفتگو با حجه الاسلام و المسلمین دکتر جواد سلیمانی است. استاد جواد سلیمانی سالهاست در زمینه تاریخ اسلام مشغول به مطالعه، تحقیق و پژوهش هستند و از ایشان تألیفات زیادی در دست می‌باشد. ایشان هم‌اینک عضو هیئت علمی موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی و از اساتید دروس تاریخ اسلام حوزه علمیه قم هستند.

۱. اسلام خلفا ۲. اسلام امویان و بعد هم اسلام عباسیان ۳. اسلام اهل بیت (علیهم السلام).

در طول تاریخ اگر تقریباً نیم قرن اول هجری را در نظر بگیریم بعد از پنجاه سال تقریباً، اسلام خلفا به نوعی در عرصه‌ی سیاسی - اجتماعی منحل در اسلام اموی شد به طوری که خلفا را کنار زدند و آمدند. معاویه بعد هم یزید بعد هم مروان‌ها حاکمیت جهان اسلام را در دست گرفتند. بعد هم عباسیان آمدند و حاکمیت جهان اسلام را در دست گرفتند و سعی کردند که فرهنگی اسلامی که خودشان آن را می‌پسندند به عنوان اسلام ناب به جامعه معرفی کنند. در برابر این حرکت، اسلام اهل بیت (علیهم السلام) ایستادگی کرد. در میان خود این کسانی که اسلام اهل بیت را قبول داشتند در طول تاریخ انشعاباتی پیش آمد؛ مثلاً زیدی‌ها آمدند در برابر مروان‌ها گفتند باید جنگ کنیم. جنگ‌ها و قیام‌هایی را راه انداختند تا زمان عباسیان این را ادامه دادند. بنی‌الحسن، نوه‌های امام حسن (علیه السلام)، قیام‌هایی را در تاریخ به وجود آوردند؛ مثل قیام محمد نفس زکیه. اهل بیت (علیهم السلام) که اسلام ناب را رهبری می‌کردند، در مسیری حرکت کردند که در برابر توطئه‌های سهمگین فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و امنیتی که در مقابل شیعه بود، توانستند با این حرکت خودشان سه کار انجام دهند.

مقابله نرم اسلام اهل بیت با سایر مدعیان

اینکه توانستند آرام آرام این جریان‌هایی که معارض مکتب اهل بیت و مکتب اسلام ناب بودند، این‌ها را در تاریخ حذف کنند. یعنی چه؟ یعنی در سال ۱۳۲ هجری دیگر تمام شد؛ نه مکتب اموی ماند و نه مکتب خلفا که در مکتب اموی تقریباً در عرصه‌ی سیاسی - اجتماعی و سبک زندگی هضم شده بود. مکتب اموی بعد از سال ۱۳۲ هجری دیگر نیست. بعد از آن عباسی‌ها آمدند که در نهایت در قرن هفتم هجری ما می‌بینیم که مکتب عباسی نابود شد ولی مکتب اهل بیت (علیهم السلام) ماند. حتی زیدیه هم به عنوان یک جریان زنده‌ی تأثیرگذار در تاریخ به عنوان سرکوب شد و افول کرد. در یمن سلسله‌هایی از زیدیه سال‌ها حکومت داشتند که دیگر در آنجا هم محدود شدند. حتی حسین شهید فخر، که این هم، زمان امام هادی قیامش سرکوب می‌شود. برادرش به مغرب فرار می‌کند و آنجا حکومتی تشکیل می‌دهد. او هم بعد از یک مدتی از بین می‌رود یعنی حکومت‌هایی که شیعه‌های غیر امامی تشکیل می‌دادند و نهضت‌هایی که برپا می‌کردند این‌ها هم به مرور در تاریخ از بین رفتند. امروز نه به آن صورت، مکتب و مذهبشان به عنوان یک مذهب جذاب محل

مراجعه و چشمگیر است و نه حکومت‌های قوی و پایداری دارند و تعدادشان هم الان زیاد نیست ولی مکتب اهل بیت (علیهم السلام) مخصوصاً بعد از قیام عاشورا از اواخر دوران امام سجاد (علیه السلام) به بعد این مذهب خیلی فرجه شد یعنی فقه شیعه آمد در کنار فقه اهل سنت مانند فقه مالکی و شافعی قد علم کرد و به عنوان یک فقه غنی مبتنی بر عقل و مبتنی بر کتاب و سنت توانست خودنمایی کند و همین‌طور استمرار پیدا کرد تا اواخر عصر حضور که این فقه گسترده‌تر شد و اصول شیعه از دل همین‌ها درآمد که این اصول احادیث فقهی، این‌ها هم در کتاب‌های اصول اربعه‌ی ما مثل اصول کافی جمع‌آوری شد و بعد هم در عصر غیبت صغری و کبری گسترش پیدا کرد و ما این همه کتاب‌های فقهی در ابواب مختلف داریم.

فرهنگ‌پویا: یعنی این جریان به لحاظ تئوری و ایده هرچه جلو رفت، فرجه‌تر شد؟

استاد سلیمانی: فرجه‌تر شده و قوام پیدا کرده و توجه جهان اسلام را به خودش جلب کرده، حتی الازهر مصر گفت من دیگر این مذهب را به رسمیت می‌شناسم و برایش احترام قائل هستم. علمای ما در میداین مناظرات علمی توانستند مانند اهل بیت (علیهم السلام) بدرخشند. در زمینه‌ی علم کلام هم همین اتفاق افتاد یعنی کلام شیعه به مرور زمان گسترش پیدا کرد، قوی شد و امروز ما با یک دانش بزرگ و رشته‌ی بزرگی به نام کلام شیعه مواجه هستیم که بسیار غنی است. در زمینه‌ی تفسیر، حدیث و غیره هم این اتفاق افتاد.

اقبال عمومی به اسلام اهل بیت

کار دومی که اهل بیت (علیهم السلام) کردند، این بود که در عرصه‌ی تبلیغ دین هم خیلی موفق بودند و موجب این شدند که تعداد شیعیان به قدری زیاد شود که هارون الرشید وقتی با امام کاظم (علیه السلام) اختلاف پیدا می‌کند، به هارون می‌گوید می‌دانی یک حکومت‌داری اما دو جایه دارد؟! یعنی تو یک خزانه‌ی بیت‌المال داری و یک خزانه هم امام کاظم (علیه السلام) دارد. شیعیان از این طرف و آن طرف عالم برایش مال می‌فرستند. هارون ترسید و امام (علیه السلام) را به زندان انداخت. بعد هم از امام رضا (علیه السلام) ترسیدند. چرا می‌ترسیدند؟ به خاطر اینکه تعداد شیعیان زیاد شد. مکتب، مکتب قانع‌کننده‌ای بود؛ مکتب هم فرجه شده بود و شیعیان زیاد شدند. اهل بیت می‌گفتند که امامت از آن ماست و این اگر تبدیل به یک قیام شود، بساط حکومت عباسیان را برمی‌چیند و لذا می‌بینید که سیاست عوض شد. امام رضا (علیه السلام) را تحت نظر آوردند. بعد همین‌طور امام جواد (علیه السلام)؛ بعد

نکته اول این بود که اهل بیت این را پذیرفتند که در حال گذار از یک پیچ تاریخی هستند؛ در یک جنگ فرهنگی و جنگ امنیتی به سر می‌برند و باید مقاومت کنند. همواره این را پذیرفتند که ما در حال جنگ هستیم؛ در حال نهضت هستیم؛ هنوز به هدف اصلی خودمان نرسیدیم که برپایی حکومت اسلامی جهانی باشد.

امام هادی (علیه السلام)؛ امام عسگری (علیه السلام) و دیگر از امام جواد به بعد به اهل بیت ما فرصت نمی دادند که این‌ها در این دنیا چندان عمری کنند. بیست و اندی سال امام جواد (علیه السلام)؛ چهل و اندی سال امام هادی (علیه السلام) و چند سال هم امام عسگری (علیه السلام). امام بعدی را هم می گویند نباید اصلاً متولد شود. چرا؟ به خاطر اینکه شیعه به یک جریان بسیار بزرگ قوی از لحاظ فرهنگی و بنیه‌ی اعتقادی و از لحاظ تعداد افراد تبدیل شد با ادعای سیاسی که من می‌توانم حکومت تشکیل دهم، حکومت هم از آن ماست لذا این بسیار تهدید بزرگی است.

بزرگ‌ترین تهدید برای خلفا در پایان عصر حضور یعنی سال ۲۶۰ هجری مکتب اهل بیت (علیهم السلام) بود. این نشان دهنده‌ی قدرت و اقتدار است. احمد بن خاقان می‌گوید: پدرم جزء وزاری دربار عباسی بود. وقتی گفتند که امام عسگری (علیه السلام) می‌خواهد وارد شود، فوراً گفت: «بگویند، بیاید.» بعد ایشان را جای خودش نشاند، پیشانی‌شان را بوسه داد و با احترام زیاد برخورد کرد. وسط صحبت می‌گفت: «فدایت شوم.» من از پدرم سؤال کردم چرا اینقدر به او احترام می‌گذارید؟ ایشان کیست؟ گفت: ایشان کسی است که اگر این حکومت ساقط شود، برترین کسی که می‌تواند و شایستگی دارد حکومت را بپذیرد، ایشان است! این نشان دهنده‌ی اقتدار است. حالا سؤال این است که اهل بیت (علیهم السلام) این اقتدار را از کجا به دست آوردند؟ چگونه به دست آوردند؟ به نظر می‌رسد که دو سه عامل در این مسئله نقش داشته که ما امروز در انقلاب اسلامی به این دو سه عامل به شدت نیاز داریم.

فهم اهل بیت از دوران گذار تاریخ

نکته‌ی اول این بود که اهل بیت این را پذیرفتند که در حال گذار از یک پیچی هستند؛ در حال یک جنگ فرهنگی و جنگ امنیتی به سر می‌برند و باید مقاومت کنند. همواره این را پذیرفتند که ما در حال جنگ هستیم؛ در حال نهضت هستیم؛ هنوز به هدف اصلی خودمان نرسیدیم که برپایه‌ی حکومت اسلامی جهانی باشد؛ باید مبارزه کنیم و مقاومت می‌خواهد. دشمن حمله می‌کند و ما هم باید مقاومت کنیم و لذا این‌طور نبود که وقتی مشکلات به این‌ها رومی‌آورد، این‌ها بگویند که مقاومت تا چه زمانی؟ باید ما مسیر وادادگی را انتخاب کنیم؛ بیاییم امتیاز بدهیم؛ نه! همیشه مبارزه می‌کردند.

امید، رمز موفقیت اهل بیت

نکته‌ی دوم اینکه همیشه امیدوار بودند؛ یعنی هیچ وقت ناامید

نمی‌شدند؛ یعنی مثلاً امام حسین (علیه السلام) را به شهادت می‌رساندند، این‌ها حتی در آن لحظات آخر که امام حسین (علیه السلام) دارد با اهل بیت وداع می‌کند برود، قبل از اینکه به شهادت برسد نامه می‌دهد و می‌گوید: «إِنَّ مَنْ لِحَقِّ بِي مِنْكُمْ اسْتُشْهِدَ، وَمَنْ تَخَلَّفَ لَمْ يَبْلُغِ الْفَتْحَ»؛ پیروزی در پیش است، امیدوار باشید. بعد که امام سجاد (علیه السلام) به امامت می‌رسد ده‌ها سال تلاش می‌کند و امیدوار است که با همین حرکتی که تغییر تاکتیک داده و با همین گریه و دعا، نهضت سیدالشهدا را که فتح قلوب است استمرار دهد.

در نتیجه تعداد شیعیان بیشتر می‌شود؛ حالا که بیشتر شدند نظام سلطه دست جریان دیگری است که غلبه‌ی فرهنگی و تبلیغاتی هم دست آن‌هاست. باز این‌ها دانشگاه تأسیس می‌کنند. می‌بینند یک فرصتی است که الان به دست آمده و امویان ضعیف شده‌اند، عباسیان هنوز قدرت را در دست نگرفته‌اند، این‌جا می‌آیند و دانشگاه را تأسیس می‌کنند و به سرعت کار فرهنگی می‌کنند.

تغییر تاکتیک مبارزه بر اساس اقتضای زمان

فرهنگ پویا: یعنی در هر دوره‌ای مبارزه را اصل گرفتند و تاکتیک را تغییر دادند؟

استاد سلیمانی: بله، نکته‌ی سوم این است که در هر زمانی می‌فهمند و تشخیص می‌دهند که موقعیت برای چه کاری در عرصه‌ی مبارزه و جهاد الان فراهم است، همان کار را به نحو احسن انجام می‌دهند.

مثلاً زمان سیدالشهدا به این نتیجه رسیدند که با تعداد کم باید جهاد کنند، جهاد کردند. بعد از اینکه این دوران گذشت و بستر برای آشنایی با شیعه و مکتب شیعه آماده شد، سایر ابعاد مکتب را باز می‌کردند. حالا اختناق هم بود دیگر نمی‌توانستند جهاد کنند؛ اگر جهاد می‌کردند، کلاً شیعه نابود می‌شد. این‌ها می‌آمدند مکتب را آرام آرام گسترش می‌دادند و بعد از یک مدتی به بعد به این نتیجه رسیدند که شیعیان نابی پیدا شدند که میشود با این شیعیان ناب یک نهاد و کالت را تأسیس کرد؛ این‌ها را کادرسازی کرد؛ انسجام در این‌ها ایجاد کرد؛ تشکیلات در میان این‌ها ایجاد کرد و این‌ها را تبدیل به یک حزب سیاسی قدرتمند کرد.

داود بن علی وقتی می‌آید معلی بن خنیس، وکیل امام صادق (علیه السلام) را در مدینه شکنجه می‌کند؛ می‌گوید که این یاران امام صادق (علیه السلام) چه کسانی هستند؟ این‌ها را باید به من معرفی کنی. دستگاه خلافت متوجه شد که امام کاظم (علیه السلام) زیرزمینی دارد کار می‌کند پس تاکتیک‌ها عوض شد. هر زمانی متوجه می‌شدند دشمن چه هدفی دارد، چه کار می‌خواهد بکند، دشمن را ناامید می‌کردند. از آن فرصت، از آن تهدید استفاده می‌کردند و این را برای یک کار مبارزاتی متناسب با آن زمان تبدیل به یک فرصت می‌کردند.

پس نکته‌ی اول این بود که اهل مقاومت بودند؛ همواره مقاومت می‌کردند؛ دنبال این نبودند زود به نتیجه برسند؛ نه، می‌گفتند در دراز مدت هم این اتفاق بیفتد برای ما کافی است. ما الان باید مقاومت کنیم. دوم اینکه همواره امیدوار بودند و هیچ وقت ناامید نمی‌شدند.

باید امیدوار بود و همواره باید در برابر دشمن برنامه‌ریزی کرد و همچنین برای پیشبرد اهداف خودمان، برای نیل به آرمان‌های خودمان برنامه‌ریزی کرد. همین، موجب این شد که شیعه در گذشته رشد کند. همین، موجب این شد که انقلاب اسلامی تا این مقدار جلو بیاید و به پیروزی‌های چشمگیر دست پیدا کند که امروز دشمن دارد می‌گوید، خانم کلینتون وزیر خارجه آمریکا می‌گوید: تلخ‌ترین حادثه برای من ایران بود، در آن زمانی که من وزیر امور خارجه‌ی آمریکا بودم، هر جای دنیا می‌رفتم صحبت از ایران بود. الان نتانیاهو می‌گوید: ایران دارد تبدیل به یک امپراطوری می‌شود. امروز دشمن دارد این حرف را می‌گوید.

به‌قله‌نزدیکیم...

فرهنگ پویا: خیلی کلید واژه‌های خوبی است، آقا می‌فرمایند امروز نزدیک قله هستیم و باید ایمان و امید داشته باشیم.

استاد سلیمانی: درست است به همین دلیل ما باید به این نکته توجه کنیم و این فشارهایی را که در سال‌های اخیر به همه‌ی ما آمده؛ فشارهای اقتصادی و بعضاً هم شبیخون‌های اخلاقی که خوردیم باید در برابرش مقاومت کنیم. این مقاومت، امیدوار بودن و برنامه داشتن می‌تواند ما را نجات دهد؛ ما را از این معبرها عبور بدهد. در جنگ هم همین حالت بوده. حالا مقام معظم رهبری می‌فرمایند: دشمن در مسئله حجاب یعنی کشف حجاب در جامعه‌ی ما و حجاب‌زدایی با برنامه آمده وارد میدان شده، ما هم باید در برخورد با او با برنامه عمل کنیم و لذا نیروهای مذهبی هم باید توجه داشته باشند که بی‌تابی کردن و دست به کاری زدن که این عجولانه باشد، این به حرکت ضربه می‌زند. این هم باید حساب شده با برنامه انجام شود که ما بتوانیم خواهران و مادران خودمان را از این فتنه و گردابی که دشمن برایشان درست کرده نجات بدهیم و همچنین در مسائل اقتصادی باید این فشار را قدری تحمل کنیم؛ این ندانم کاری‌ها و لغزش‌های خاص داخلی را در این عرصه‌های اقتصادی کم کنیم؛ با آن مبارزه کنیم و در برابر دشمن هم که می‌خواهد با تحریم به ما فشار بیاورد، مقاومت کنیم. این می‌تواند ما را از این گرداب و معبر عبور بدهد. وقتی که از این معبر عبور کنیم پیروزی بزرگی در انتظار است که مقام معظم رهبری مدام دارد این را متذکر می‌شود و ما طبیعی این را داریم در زمان خودمان می‌بینیم.

سوم هم اینکه همواره برنامه داشتند یعنی متوجه می‌شدند که توطئه‌ی دشمن چیست.

بنابراین به هدف بلند مدت خودشان که گسترش فرهنگ تشیع و گسترش بسترسازی برای حکومت اسلامی بود، این آرمان را همیشه مدنظر داشتند و برای آن برنامه‌ریزی می‌کردند لذا هیچ وقت شکست نخوردند.

رمز پیروزی: مقاومت، امید، برنامه

فرهنگ پویا: ما چگونه می‌توانیم از این سه نکته برای تحولات کنونی استفاده کنیم؟

استاد سلیمانی: مقام معظم رهبری بارها تذکر دادند و فرمودند: شما الان یک‌بار پیروز شدید در این جنگ تحمیلی یا در این فتنه‌ی ۸۸ یا در این فتنه و آشوب‌ها، بروید ببینید توطئه‌ی بعدی دشمن چیست؟ یعنی دشمن مرتب در حال برنامه‌ریزی است. برخی از اسناد هم نشان می‌دهد این‌ها گاهی برای ده‌ها سال بعد برنامه‌ریزی می‌کنند و ناامید نمی‌شوند. همواره هم این برنامه‌ریزی‌ها و پیگیری کردن این توطئه‌ها برای اینکه به امت اسلامی ضربه بزنند برایشان زحمت دارد اما مقاومت می‌کنند؛ هزینه می‌پردازند؛ مقاومت می‌کنند؛ تلفات میدهند؛ از آن گوشه‌ی دنیا بلند می‌شوند به این گوشه‌ی دنیا می‌آیند؛ نیرو می‌آورند، تلفات می‌دهند؛ مقاومت می‌کنند؛ امید هم دارند و به این سادگی ناامید نمی‌شوند همین حالت را اهل بیت در برابر این‌ها داشتند.

این سه نکته را اگر ما در زمان خودمان مدنظر قرار دهیم رمز بقای تشیع و رمز پیروزی تشیع که در مقدمه‌ی صحبت عرض کردم که تبدیل شدن به یک مذهب بسیار قوی و تبدیل شدن به یک جریانی که طرفداران زیادی دارد و تبدیل شدن به یک جنبش و حزب سیاسی، رمزش همین دو سه نکته‌ی ای بوده که عرض کردم.

حالا ما در انقلاب اسلامی تا این نقطه که پیش رفتیم؛ یعنی در این چهل و اندی سال، همین سه نکته را لحاظ کردیم. همیشه حضرت امام این روح را در جامعه می‌دید که باید مقاومت کنید؛ در برابر دشمن جهاد کنید؛ همیشه امید را در جامعه می‌دید که هیچ وقت ناامید نشوید. همیشه در برابر دشمن برنامه داشت و بیدار بود.

فرهنگ پویا: جالب است الان هم آقا می‌فرمایند: ایمان و امید!

استاد سلیمانی: بله، ایمان و امید و برنامه ریزی مستمر. جالب این است که حضرت امام در طول این سالیان متممادی و مقام معظم رهبری در این سال‌ها همیشه این سه نکته را مدنظر داشتند و سعی می‌کردند این را به جامعه القاء کنند که همواره باید مقاومت کرد؛ همواره

حضرت امام در طول سالیان متممادی و مقام معظم رهبری در این سال‌ها همیشه این سه نکته را مدنظر داشتند و سعی می‌کردند آن را به جامعه القاء کنند که همواره باید مقاومت کرد؛ همواره باید امیدوار بود و همواره باید در برابر دشمن برنامه‌ریزی کرد.